

Szilágyi János György családi hagyatékából

Egy tfilin-bájtli

A tfilin-bájtli (Tefillin-Beutel) vagy imasál-zacskó Szilágyi János György (1918–2016; a továbbiakban: SzJGy) ókortudós, etruszkológus, művészettörténész (Szépművészeti Múzeum Antik Osztály) hagyatékában maradt fenn. Anyai nagyszüleinek (Braun Moritz / Mór és felesége, sz. Kepes Regina) néhány fennmaradt személyes rituális tárgyát tartalmazza. A zsidó férfiak bájtliban viszik a templomba (zsinagógába) az imasáljukat (tfilin). Ezt a bájtlit a nagyszülők halála után két lányuk, SzJGy édesanyja, Braun Adél, és húga, SzJGy nagynénje, Braun Gizella (Gizi / Gizike) őrizték. A nővérek, Adél özvegy, Gizi elvált, az 1940-es évektől egy lakásban éltek. Gizi halála után SzJGy vette magához, később pedig közeli barátjára, B.-re bízta; tőle jutott hozzám feldolgozásra.

* * *

SzJGy anyai nagyapja: Braun Mór (Új-Kétske [ma: Tizsakécske, Bács-Kiskun vm.], 1851 – Budapest, 1932. július 7). Héber neve, mint feleségével közös sírkövük belső oldalán áll: Mose ben Abraham, és anyjának héber neve: Rebeka. Braun Mór Kiskunfélegyházán vegyes- / fűszer-kereskedő volt, csődbement, ezután Nagyváradra költözött. Itt találkozott majdani feleségével. (A családtörténethez bővebben szolgál adatokkal az *Örvények*.)

SzJGy anyai nagyanyja: Braun Mórné sz. Kepes Regina (Nagyvárad, 1864 – Budapest, 1936. január 4), nép- / elemi-iskolai tanítónői oklevelet szerzett („három évi tanfolyam”) Nagyváradon, az Orsolya-szüzek tanintézetében. Braun Mór és Kepes Regina esketése: Nagyváradon (a házassági anyakönyvi kivonat szerint: „a mátka lakásán”; nyilvánvalóan zsidó szertartás szerint). A házaspárnak három lánya született: Braun Kornélia (?–1959; vö. *Örvények*, I., 47), Braun Adél (Kiskunfélegyháza, 1896 – Budapest, 1960) és Braun Gizella / Gizi (Gizike) (1898–1987). Braun Mór és felesége valamikor az első világháború utáni években, követve lányaikat és a férjüket, Budapestre költöztek. Pesten a Sziget utca 25-ben laktak (II. em. 2).

Braun Mór sírja a rákoskeresztúri zsidó temetőben / Kozma utcai (neológ) zsidó temető, 30/A szakasz, 6. sor, 43. számú sír. Lányának imakönyvében (*Mirjam*) feljegyzés őrzi ezt az adatot. Kepes Reginát halála után férje sírjában temették el a Kozma utcában. Mindkettejük temetése a haláluk utáni harmadik napon történt, azaz a rituális szokás állami szabályozásának megfelelően.

[Mint corrigendum érdemel csupán említést itt, hogy a Chevra Kadisa temetési anyakönyvében Braun Mórné Kepes Reginán kívül bejegyeztek egy Braun Mórné Pollák Cecília nevű halottat is, egytől egyik pontosan ugyanazokkal az adatokkal (vitális adatok, laccím, temetkezési hely), mint Kepes Regina adatai. Más magyarázatot nem tudok adni rá, mint hogy tévedés, a Pollák Cecília név sajnálatos idekeveredése. Braun Mórné Kepes Regina személye kétségbevonhatatlanul biztos.]

SzJGy édesanyja dr. Szilágyi Hugóné sz. Braun Adél (Kiskunfélegyháza, 1896 – Budapest, 1960). SzJGy édesapja, dr. Szilágyi Hugó (Selmezbánya, 1885 – Budapest, 1927. november 6). Házasságot kötöttek Nagyváradon, 1915. augusztus 11-én).

Szilágyi Hugó és Braun Adél lakása Pesten kezdetben a Lónyai utcában volt, majd (Szilágyi Hugó különköltözése és röviddel később bekövetkezett halála után) Adél a két tizenéves fiával 1928-ban átköltözött a Falk Miksa utca 17-be, innen a Pozsonyi útra (4/C, V. em. 28), később pedig a már özvegy anyja lakásával szomszédos házba (Sziget utca 27, III. em. 6). Adél 1944-ben, a német megszállás és a pesti zsidó lakosság ún. összeköltöztetése után a Hollán utca 38/a alatti védett házban kapott helyet, itt viselte az 1944. április 4 óta előírt sárga csillagot. – Adél sírja a Farkasrégi temetőben (40. parcella, 0 szakasz, 1. sor, 25–26. sír); ugyanitt van eltemetve SzJGy is.

Szilágyi Hugó, eredeti nevén Steiner, 1919. június 16-án Budapesten a Lipótvárosi r. kath. plébánián megkeresztelkedett. Ezzel egyidejűleg vezetéknévét hivatalosan is az akkor már évek óta használt Szilágyi névre magyarosította. Két fiát, Endrét (1916–1935) és János Györgyöt is ekkor keresztelték meg, ők is akkor kapták a Szilágyi vezetéknévet. – Braun Adél csak évekkel később, 1937. november 28-án keresztelkedett meg a Szent István Bazilikában, akkor, amikor a megélhetését nyújtó lapengedélyhez az már úgyszólván elengedhetetlen volt.

* * *

Maga a tfilin-bájtli zöld bársony, finom mustársárga pamutvászon béléssel, 35 × 28 cm. Egyik oldalán sötétvörös hímzéssel a hatágú csillag, másik oldalán szintén sötétvörös hímzésű nagy gótbetűkkel a tulajdonos neve, a B. M. mogogram.

A tfilin-bájtli tartalma:

Imakönyv: *Deborah. Andachtsstunden für israel. Frauen und Jungfrauen*, von Daniel Pillitz (Budapest, 1876).

Imakönyv: *Mahzor*, a kilenc kötetes sorozat 8. kötete: *Peszah utolsó napjai* (Füredi Ignác, 1891).

Imakönyv: *Mirjam* (é. n., a 47., bővített kiadás), a 2. oldalon (szennycímlap) tulajdonosi bejegyzéssel (1926. július 28) (feltehetően SzJGy édesanyjáé volt).

Megillat Eszter (Eszter könyve, nyomtatott héber szöveg, papírtekercs, m: 14 cm).

* * *

Az imakönyvekbe betett jegyzetek:

A *Deborah* eredeti papír hátsó fedőtábláján tintával írt, jüdisch-deutsch nyelvű feljegyzések; betű szerint másolom ide őket:

Unzer Ehrentag biz in der Ewigkeit
findete stadt am 28^{en} August 1877
Braun Katalin

Meine gottselige Ahninne Kati
ist gestorben am 16 August 1887

אָב מֵאָנָה יָן טַאָט

A héber betűs sorban az első (a jobb oldali) szó kvadratikus betűkkel, a többi kisebb, halványabb kurziv írással. Olv.: ÁV monat un tag, azaz „áv (hónap), (a megjelölt) hónap és nap”. A dátum a zsidó naptár szerint: 5647. év 26.

Ehrentag: „emléknap”; talán Katalin esküvőjének napja; mint a második bejegyzés mutatja, Katalin tíz évvel később meghalt. A fennmaradt iratokban más nyomát nem találok, és a második bejegyzés szerzője is ismeretlen; Braun Adél felmenőági rokonai lehettek. A német nyelvű imakönyvet feltehetően Kepes Regina örökölte vagy kapta meg és használta.

A *Mahzor*ban:

Egy imasál vagy tallit (tálesz) aranyhímzéses, kopottas homlokdísze (attara; ezt az elhunyt férfiak táleszéről lefejtik és az ő emlékére elteszik). Biztosan Braun Mór, SzJGy nagyapja imasáljának dísze volt, az ő emlékét őrzi.

Egy nyolcadrét papírlapon írógéppel rövid idézet Stefan Zweigtől:

„...Aki tagadja aényt, hogy egy asszony életében lehetnek bizonyos órák, mikor akarata és lelkiismerete ellenére ki van szolgáltatva titokzatos erőknek, az csak saját ösztöneitől való félelmét leplezi, és azt, ami természetében démoni, de úgy látszik, némely ember kérkedik azzal, hogy magát tisztábbnak, erősebbnek és erkölcsösebbnek érzi a »könnyen elcsábíthatóknál.«”

(*Huszonnégy óra egy asszony életéből.* Ford. Kiss Dezső. Budapest: Lampel, [1926].)

Feltevésém szerint az idézetet Braun Adél másolta ki abban az időben, amikor férje – Adél kezdeményezésére – a Gellért Szállóba költözött (1926). Esetleg Hugó halála után (1927). Adél életének addigi kerete összeomlani látszott, egyedül maradt két kiskorú fiával. Rövid idővel később kezébe vette néhai férje utolsó lapjának (*Városi Újság.* Várospolitikai és közgazdasági hetilap) szerkesztését, és így tartotta el szerényen a családot. Idősebb fia, Endre / Bandi 1935-ben meghalt, a fiatalabb SzJGy egészen munkaszolgálatos behívásáig (1942. október) anyjával egy lakásban élt és magántanításból tartotta el magát.

—
A *Mirjam*-ban a hátsó fedőlaphoz betéve:

Feljegyzés egy kis papírcetlin Braun Móricz pesti lakcímével (m. f.).

Egy kis, kettéhajtott papírlapon Braun Mór sírjának pontos adatai a Kozma utcai temetőben.

Eredeti, szabványos sárga csillag (1944) (Braun Adélé, SzJGy édesanyjáé, esetleg Braun Gizié lehetett).

Kis névjegyborítékban egy névjegy: [dr.] Hirsch Györgyné. (Azaz Braun Gizella, Adél húga. Mellette néhány igazolvány- (a körpecsét feliratának olvasható részlete: ...DEPORTÁLT...) és amatőr fénykép, továbbá két kisméretű, színes, gyári Jézus Szíve szentkép, az egyik álló téglalap, a másik ovális, angol feliratokkal (impresszuma: 1959, Apostleship of Prayer).

* * *

Braun Mór és Kepes Regina álló, csiszolt fekete márvány sírköve teljes épségében látható a Kozma utcai temetőben. A külső oldalon aranybetűs felirat: Braun Mór és Braun Mórné sz. Kepes Regina neve, életkoruk, haláluk időpontjai. A belső (a kőlappal fedett sír felőli) oldalon Mór héber neve (Mose ben Abraham) és anyjának neve (Rebeka).

משה בן אברהם

רבקה

A sírkövet valószínűleg Braun Kornélia és férje, Fodor Oszkár (1886–1968) pénzügyi újságíró, szakíró, jómódú műgyűjtő állíttatták. (A sírkő jobb alsó peremén a kőfaragó neve és címe is olvasható.)

* * *

Az ún. második zsidótörvény (1939:IV. tc., „A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”, kihirdetve: 1939. május 5) igen körülményesen meghatározta, hogy azok közül, akiket „a törvény alkalmazása szempontjából zsidónak kell tekinteni”, ki kaphat megfelelő hivatalos okmányok alapján mentességet a széles körű korlátozások, jogvesztés, munkaszolgálat stb. alól. Az – e törvényben így nevezett – izraeliták megpróbálták megszerezni és összegyűjteni a számukra esetleg esélyt jelentő okmányokat. Braun Adél és testvére, Gizi több okmányt szereztek meg apai és anyai őseikről, esetenként – külön nehézségek árán – az akkor már nem a Magyar Királysághoz

tartozó helységekből (jegyzőktől, rabbiktól, keresztény hatóságoktól). Ezen okmányok alapján valamelyest kirajzolódik a család (Adél, Gizi és SzJGy) származási előtörténete. Felsorolom a lényegesebb adatokat, visszafelé haladva az időben.

Szilágyi (Steiner) Hugó vonala:

- Steiner Bernát (Nemes-Ludrova / Rózsahegy / Ružomberok, 1849 – Budapest, 1932); házasságuk Janovitz Kornéliával (Liptószentmiklós, 1858–?): Rózsahegy, 1883.
- Steiner Joachim Jakab (Rózsahegy, 1813–?); házasságuk Scheinmann Fánival (1829–?): az 1840-es években.
- A fentebb említett Janovitz Kornélia szülei: Janovitz Simon (1816 – Liptószentmiklós / Liptovský Mikuláš, 1909); házasságuk Glasner Rozáliával (Terézia / Rézi): 1843 előtt.

Braun Mór vonala:

A Braun család előző nemzedéke, Braun Moritz / Mór apja, Braun Simon (? – Új-Kétske, 1867) és felesége Eckstein Hani (? – Új-Kétske, 1870) Új-Kétskén éltek. Mindketten szerepelnek az 1844. évi kecskeméti izraelita összeírásban; házasságuk: Új-Kétske, 1850.

A Kepes család nagyváradi volt, Kepes Regina apja, Kepes Jónás (?–1900) Váradon halt meg 1900-ban. Felesége, Wallerstein Eleonóra Nagyváradon született 1834-ben, és ott halt meg 1915-ben. Házasságuk: Nagyvárad, 1857.

Anyai vonalon SzJGy családja (anyja, Adél) fenntartotta a kapcsolatot a Braun család Kisújszálláson élő rokonoival. 1927 k. egy fénykép örökíti meg Adél két fiát, akik ott töltötték a nyári szünidő egy részét; az egyik nőn a férjzett nőkre vonatkozó zsidó előírás szerint a haját teljesen eltakaró sapkaféle van (*Örvények*, II., 3. sz. kép). Az 1950-es évek második felében, még Adél életében, SzJGy, aki 1957–1958-ban politikai büntetésből át volt helyezve a debreceni Déri Múzeumba, egy Budapest–Debrecen vonatútján lányát Kisújszálláson adta át a rokonoknak (uo., II., p. 357).

És mindezen okmányok nem voltak elegendők ahhoz, hogy az 1939:IV. tc.-ben jelzett kivételek értelmében SzJGy-öt 1942. októberben felmentsék a munkaszolgálat alól.

* * *

A két családtörténetből, legyenek bármennyire hiányosak, levonható a magyarországi / elmagyarosodó / magyar zsidó történetre nézve néhány általánosabb következtetés is.

Tudható, hogy azokba a községekbe és városokba, amelyekben a két család élete forgott (Liptószentmiklós, Selmecebánya, illetve Új-Kétske, Kiskunfélegyháza, Kisújszállás), a 18. század óta nagy többségükben eredetileg osztrák vagy morvaországi német / jüdisch-deutsch ajkú zsidók telepedtek be. A hitközségek az 1868/69. évi, br. Eötvös József kultuszminiszter által kezdeményezett ún. zsidó kongresszus után az ún. kongresszusi / újító / neológ irányzathoz és ennek országos szervezetéhez csatlakoztak. Liptószentmiklós a 19. század második felében a magyar zsidó szellemi élet és tudomány néhány nagy személyiségének születési helye volt, legyen elég a Bacher Simon és fia, Bacher Vilmos vagy a Kohlbach (Korompay) neveket említeni. Őket Budapest vonzotta. A kereskedő réteg egy része a szántóföldi termények (Alföld) és az Osztrák–Magyar Monarchia korában Magyarországhoz tartozó délkeleti kereskedelem (Bánság, Partium, Erdély) felé épített ki üzleti és családi kapcsolatokat.

A szóban forgó családok ismert – mondjuk – harmadik nemzedéke Nagyváradon került egymás közelébe. Fejlettségben az ország negyedik városában sok és különböző eredetű, orientációjú zsidó élt. Több út nyílt meg előttük, azok is, amelyek a vallási élettől távolabbra, a világi kultúrához vezettek. Az Ady ostromozta váradi káptalanon kívül színház, újságok, kávéházak, zengerájok, szocialisták, befolyásos szabadkőművesség is helyet találtak és szerepet játszottak a városban. A zsidók voltak Váradon a polgári, kulturális és irodalmi modernizáció fő kezdeményezői, hordozói. Újságíróként élt itt Ady, és kapcsolatát a nagyváradi lapokkal párizsi utazásai és budapesti élete sem szakították meg, kötötte Váradhoz Léda is. A zsidó családban született Miklós Jutka (1884–1976) költő, polgári foglalkozása szerint fényképész, a *Holnap* (Nagyvárad, 1908) egyik szerzője volt, a nyolc költő (Ady, Juhász Gyula, Balázs Béla, Dutka Ákos...) között az egyetlen nő. A zsidó családok lehetőleg tanították gyermekeiket, magasabb szinten máshol nem tudták volna, mint egyházi iskolákban. Braun Mór majdani felesége, Kepes Regina, SzJGy anyai nagyanyja a polgári iskola után hároméves katolikus tanítóképzőben (a váradi Orsolya-apácánál) szerzett oklevelet. Az első világháború évtizedében a család útja Pestre vezetett. Braun Kornélia vonásait a Nyolcak avantgárd művészcsoportjához tartozó Tihanyi Lajos örökölte meg (1915). Braun Adél férje, Steiner / Szilágyi Hugó a fővárosban az egyik, Bárczy István (1866–1943) polgár-, majd főpolgármestert (1906–, 1918–1919) támogató hírlapok szerkesztője, kiadója volt (*A Pénz / A Pénzvilág*, ezt átadta Kornélia férjének, vö. *Örvények*, I., 47 sk.). Az ő lapja volt a *Városi Újság* (1925). Két könyve jelent meg. Az első (még Steiner Hugó névvel): *A házasságon kívül született gyermek jogvédelme* (Budapest: Engel Zsigmond, 1910); a második (Szilágyi Hugó névvel): *Budapest újkora, 1906–1916* (Budapest: A »Pénzvilág« kiadása, 1916). Amaz egy fontos szociális problémát tárgyal; emez Bárczy István polgármesteri működésének decenniumára készült, adatainak forrás értékük van.

Braun Adél, művelt nő, jó kedélyű, erős személyiség, Várad óta, Pesten is a modern költőkért rajongott, Ady és Babits, Kosztolányi és Szép Ernő első kiadású, neki dedikált köteteit őrizte könyvtárában. Mindig szívesen látta lakásában fiainak irodalmi érdeklődésű diák- és baráti társaságát.

A zsidó társadalomtörténetnek az a vonala, amelyet itt egy a 19. század eleje óta, ha hézagosan is, okmányokkal dokumentálható családtörténettel vázoltunk, a 19. századi német nyelvű, alsó-középosztálybeli, vallásos, ám a magyarosodás felé elinduló zsidó közegetől a már nem vallástartó, de azért a nagyapa tfilin-bájtliját, imasájljának homlokdíszét és felmenői zsidó imakönyveit gondosan megőrző Braun Adélon és Braun Gizellán át az irodalomtörténészként a *Nyugatban* induló, fiatalon elhunyt Szilágyi Endréhez és az épp egyéves korában katolikusként keresztelt, a Református Gimnáziumban (Lónyai) érettségizett és a vallás(ok)hoz csak mint tudós vallástörténész viszonyuló SzJGy ókortudóshoz vezetett.

Komoróczy Géza

2024.

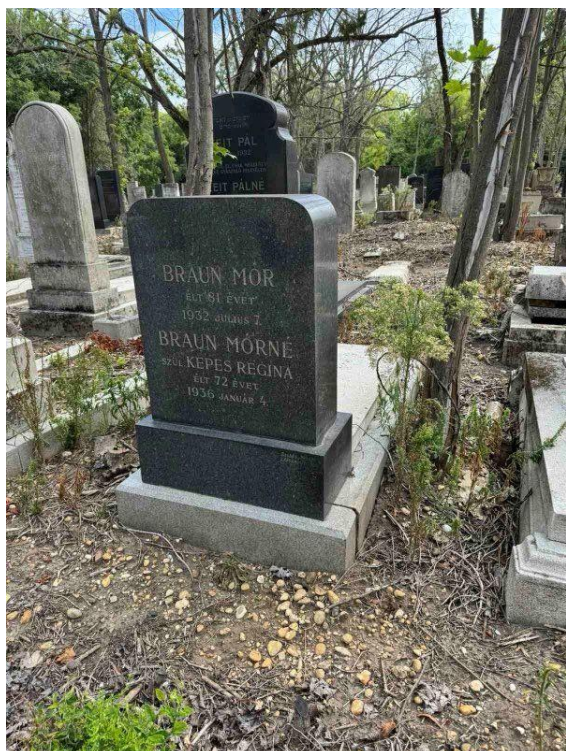
Örvények = Szilágyi János György, *Örvények fölé épülő harmónia*. Interjúk, dokumentumok, levelek, I. köt.: *Tudományban élni*. Interjúk és tanúságtétel; II. köt.: *Levéltben többet*. Szilágyi János György személyes levelezése (1927–2011). Szerk. K. G. (Budapest: Gondolat Kiadó – Szépművészeti Múzeum, 2018).

* * *

A két alábbi arckép Miklós Jutka felvétele (Nagyvárad, 1918, szárazpecsétetes cégjelzéssel és M.J. saját kezű aláírásával: Miklós Jutka) (az eredeti képek a PIMben, SzJGy hagyatékából).
Braun Mór és Braun Mórné sz. Kepes Regina.

Sírjuk a Kozma utcai temetőben. A külső oldal fényképe a Mazsihisz Chevra Kadisa gyűjteményéből; a belső oldal Bánó Anna felvétele.

Dr. Szilágyi Hugó és felesége, Braun Adél fényképe, az előbbi 1919-ből (az évszám a kép hátlapján feleségének kézírásával), az utóbbi az 1930-as évek végéről.

Szilágyi János György a Szépművészeti Múzeumban (Mátyus László felvétele).

